

SPEVY OMŠOVÉHO ORDINÁRIA V GRADUALE CASSOVIENSE

RASTISLAV ADAMKO

prof. ThDr. Rastislav Adamko, PhD.; Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra hudby; e-mail: rastislav.adamko@ku.sk

ORCID: 0000-0003-4769-9368

ABSTRACT

The two-volume manuscript *Graduale Cassoviense* sign. Clmae 172a et 172b, from the early 16th century, is a diocesan missal manuscript which at its time of origin was designed for the everyday Mass liturgy. The liturgico-musical tradition concealed behind the choice of chants, modal digressions, and textual and melodic variants, has its roots in the Central European milieu. A common Central European tradition forms an essential part of the significant elements. To an extent they were familiar also in the Estergom tradition, but investigation of the present sources reveals many which do not occur in Estergom sources. The Košice Gradual contains several melodic variants hitherto not known from other sources. This is manifested particularly in late medieval chants, such as chants from the Ordinary of the Mass. From this standpoint, the gradual examined here is an important example of unique late-medieval chants.

Key words: gradual, chants from the Mass Ordinary, musico-liturgical tradition, melodic variants, tropes

Graduale Cassoviense – *Košický graduál* je monumentálny¹ dvojzväzkový rukopis zo začiatku 16. storočia toho času uchovávaný v Széchényiho knižnici v Budapešti so signatúrou Clmae 172a et 172b (ďalej Ca I a Ca II). Monumentálne rozmery má aj písmo, aj notácia, ktorú možno charakterizovať ako métsko-gotický notačný systém ovplyvnený českou a nemeckou gotickou chorálnou notáciou.²

¹ Kódex má pozoruhodné rozmery: I. zväzok: 715 × 560 mm, II. zväzok: 725 × 560 mm. Na svete sa za najväčšiu rukopisnú knihu považuje tzv. *Codex gigas*, ktorý má na porovnanie rozmery 890 × 490 mm (80 kg).

² Opis týchto notácií v prameňoch z teritória dnešného Slovenska uskutočnila VESELOVSKÁ, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Modra et Sanctus Geor-*

Stredoveké Košice boli známe ako pútnické miesto, kam putovali veriaci z celej strednej Európy, ktorí túžili vidieť relikviu Kristovej Krvi.³ Novopostavený Dóm sv. Alžbety, aj keď nebol biskupským chrámom, si vyžadoval aj nové liturgické knihy. Na tému času vyhotovenia graduálu existovalo niekoľko rôznych názorov. Podľa gvardiána košického konventu františkánov Vincenta Blaha (autora indexu k rukopisu v roku 1782) rukopis vznikol v 15. storočí za panovania kráľa Mateja Korvína. Edita Hofmannová však v II. zväzku graduálu (na f 273) našla v jednej z maľovaných iniciál dopísaný rok 1518.⁴ Nie je zatiaľ dokázané, že rukopis bol vyhotovený pre Košice alebo dokonca priamo v Košiciach.⁵ Podľa jednej z hypotéz mohol byť graduál spolu s inými cennosťami do Košíc prevezený z Veľkého Varadína, ktorý bol v tom čase v 16. storočí obsadený Turkami.⁶ Graduál je hodnotný aj po výtvarnej stránke, pretože obsahuje viaceré maľované iniciály, ktoré prezrádzajú veľkú mieru umeleckej vyspelosti a originality svojho tvorcu.⁷

Graduál je rozdelený tradičným spôsobom na zimnú a letnú časť. V každom zväzku možno identifikovať päť kapitol, ktoré nie sú formálne vyčlenené rubrikami či nadpismi. Možno ich však tradične označiť pojmi zaužívanými v rímskej liturgii – I. *Ordinarium missae*, II. *Proprium de tempore*, III. *Proprium de sanctis*, IV. *Commune sanctorum*, V. *Pro defunctis*, VI. *Prosarium*. V druhom zväzku je zmena v poradí kapitol, pričom *Pro defunctis* je hneď po *Propriu de tempore* (Tabuľka 1).

Tabuľka 1: Štruktúra obsahu rukopisu Ca I a Ca II

	Ca I	Ca II
I. <i>Ordinarium missae</i>	1r-43r	1r-48v
II. <i>Proprium de tempore</i>	45r-242v	49r-125r
III. <i>Proprium de sanctis</i>	243r-310r (Vig. Andreae – Assumptio BMV)	147r-243v (Nerei – vig. Andreae)
IV. <i>Commune sanctorum</i>	310r-329v	244r-272v
V. <i>Pro defunctis</i>	330r-342v	130r-146v
VI. <i>Prosarium</i>	344v-424	273r-374v

gius I. Bratislava : Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 2008, s. 48-61.

³ ZUBKO, Peter: *Kult Svätej Krvi v Košiciach : Rozprávanie o stratených stredovekých relikviách*. Košice : Viliam Ščiavnický, 2012, s. 19-70.

⁴ HOFMANN, Edit: A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratai. In: *Magyar Könyvszemle*, 1927, č. 34, zošit 1-2, s. 41.

⁵ BERKOVITS, Ilona: A Kassai-graduale és a XVI. századi kassai festészet. In: *Emlékkönyv Gerévich Tibor születésének 60. Évfordulójára*. Budapest, 1942, s. 68-88; GÜNTHEROVÁ, Alžbeta – MIŠIANIK, Ján: *Stredoveká knižná maľba na Slovensku*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, s. 62-63, č. 58.

⁶ BALOGH, Jolán: Varadinum, Várad vára. In: *Művészettörténeti Füzetek 13/2*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1982, s. 298-299; KISS, Gábor: A true 'Central European' manuscript: the Graduale Cassoviense from 1518. In: ADAMKO, Rastislav (ed.): *Musica Mediaeva Liturgica II. : Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie*. Ružomberok : Verbum, 2016, s. 77-89.

⁷ HOFMANN, Ref. 4; GÜNTHEROVÁ – MIŠIANIK, Ref. 5.

Zimná časť (Ca I) obsahuje spevy adventného,⁸ vianočného, pôstneho a veľkonočného obdobia až po formulár slávnosti Božieho Tela. *Proprium de sanctis* sa v ňom začína vigíliou sviatku sv. apoštola Ondreja (29. XI.) a končí sa sviatkom Nanebovzatia Panny Márie (15. VIII.). Spoločná časť svätých obsahuje spevy na sviatky Panny Márie, evanjelistov, apoštolov, jedného a viacerých mučeníkov, vyznávačov a panien.

Letná časť graduálu (Ca II) v kapitole *Proprium de tempore* sa začína nedeľou Zoslania Ducha Svätého, pokračuje slávnosťami Najsvätejšej Trojice, Božieho Tela, nedeľami *Post Trinitatem* až po 23. nedeľu. Ďalej je tu formulár sviatku Posvätenia chrámu a omše za zosnulých. Formulár *Dedicatio ecclesiae* je v Ca II hneď po temporáli, a nie až po sanktoráli ako v Ca I. *Proprium de sanctis* sa v Ca II pravdepodobne (bez rubriky) začína sviatkom *Nerei et soc.* (12. V.) a končí sa vigíliou sviatku sv. apoštola Ondreja (29. XI.). *Commune sanctorum* má takú istú štruktúru ako v Ca I, avšak s čiastočne iným repertoárom.

Obidva zväzky majú podobný repertoár spevov omšového ordinária, spevov na omše za zosnulých a sekvencií. Sekvencie sú v jednotlivých zväzkoch *Košického graduálu* rozdielne, čo vyplýva z odlišností v sviatkoch svätých, ktoré sa v danom zväzku nachádzajú.

Kyriale v prvom i druhom zväzku graduálu je umiestnené hneď na začiatku oboch rukopisov, čo nekorešponduje s tradíciou ostatných uhorských rukopisov. Tie uvádzajú spevy omšového ordinária na konci liturgických kódexov v tzv. apendixe, kde sú zvyčajne umiestnené spevy alleluja a sekvencie.⁹ Prax umiestňovania Kyriale na začiatku rukopisu bola rozšírená v Poľsku, v prostredí diecéznom, ale i rehoľnom (strážcovia Božieho hrobu z Nysy, regulárni kanonici zo Žagania, paulíni, minoriti).¹⁰ Prehľad celej štruktúry ordinária v oboch dieloch graduálu s označením jednotlivých spevov podľa príslušných katalógov je uvedený v nasledujúcich tabuľkách 2 až 5.

⁸ V súčasnosti sa pre defekt rukopisu začína piatkom po 3. adventnej nedeľi.

⁹ SZENDREI, Janka: *Graduale Strigoniense I. : Musicalia Danubiana* Vol. 12*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Zenetudomány Intézet, 1993, s. 170.

¹⁰ PIKULIK, Jerzy: Indeks śpiewów Ordinarium missae w graduałach polskich do 1600 r. In: *Muzyka religijna w Polsce*, roč. 2. Warszawa, 1978, s. 144-145.

Tabuľka 2: Spevy Kyrie v Ca I a II

Mel. ¹¹	Ca I	Ca II	Modus	LU	Trópus	Rubrika v Ca I
K7	16r	23r	E	–	–	In Quadragesima
K16	9r	15r	D	XI	–	De martyribus
K18	–	2v	D	IV	–	–
K39	–	5r	G	I	–	–
K48	1r	1v	E	II	Fons bonitatis Sacerdos summe (margo v Ca II)	–
	–	2r	E	II	Virginitatis amator	–
K56	–	17r	F	–	–	–
K58a	6r	12r	G	–	–	?
K68	7v	13v	+D	XIV	–	De apostolis
K78	1r	1r	G	V	Magne Deus potentiae	–
K95	4r	10r	F	VIII	–	De BMV
K96	10v	–	F	Sanctus VIII	–	De confessoribus
K97	–	6v	F	–	–	–
K107	16v	24r	F	–	–	Temp. passionis
K108	17r	24v	F	–	–	Feriale de Passione
K111	4v	10v	F	–	–	Sanctorum lumen
K126	5r	11v	F	–	–	Idem (De BVM)
K131a	5v	12r	F	–	–	Idem ?
K132	5r	11r	F	Ad libitum VIII	–	De BMV
K144	14v	21v	E	–	–	Feriale
K148?	–	lp 6v	E	–	–	–
K149	4r	10v	E	–	–	Idem (De BVM)
K149a	5v	–	E	–	–	?
K151	12r	18v	E	–	–	?
K171	2r	7v	D	IX	–	–
K201	17r	24v	D	–	–	Feriale rogationum
K212	16r	23v	E	–	–	In Adventu
K212a	16v	23v	E	–	–	Feriale in Adventu
K217	13v	–	D	XVI	–	Dominicale majus
K217	2r	–	D	XVI	–	–
K217a	16r	23r	D	XVI (variant)	–	Idem (Feriale)
K217b	–	20r	D	XVI (variant)	–	–

Legenda (platí pre tabuľky 2 – 5):

A – Agnus Dei

BVM – Beata Virgo Maria

G – Gloria

K – Kyrie

lp – lacuna post

LU – Liber usualis, omšové ordinária

S – Sanctus

? – neznámy údaj spôsobený defektom kódexu

¹¹ LANDWEHR-MELNICKI, Margaretha: *Das einstimmige Kyrie des lateinischen Mittelalters*. Regensburg, 1955.

Tabuľka 3: Spevy Gloria v Ca I a II

Bos. ¹²	Ca I	Ca II	Modus	LU	Trópus	Rubrika v Ca I
G5	6r	12v	F	–	Jesu Christe <i>altissime</i> (iba v Ca II)	?
G11	14r?	20v	D = tp2↓E	XIV	–	Dominicale majus
G12	–	5r	G	I	–	–
G19	9r	15r	D	II	Fili unigenite <i>salus nostra</i> (iba v Ca II)	De martyribus
G21	17v	25r	G	–	Jesu Christe <i>altissime</i>	Feriale rogationum
G23	2r	8r	G	IX	<i>Spiritus et almae</i>	–
G24a	–	3r	G	Ad libitum I (variant)	–	–
G37	11r	17v	F	–	Jesu Christe <i>altissime</i> (iba v Ca II)	De confessoribus
G37?	–	lp 6v	F	–	–	–
G43	15r	22r	E	XV	Jesu Christe <i>altissime</i>	Feriale
G45	–	7r	E	–	–	–
G48	13r?	19r	E	–	–	?
G56	7v	14r	E	IV	Jesu Christe <i>altissime</i> (iba v Ca II)	De apostolis

Tabuľka 4: Spevy Sanctus v Ca I a II

Than. ¹³	Ca I	Ca II	Modus	LU	Trópus	Rubrika v Ca I
S19a	23r	30r	F	–	–	Ad placitum
S29	24	–	F	IX	Mariae filius	De BVM
S29a	–	31v	F	IX (variant)	Mariae filius	–
S32	36r	43v	F	XVII	–	–
S36	29r	37r	E	–	–	De martyribus
S39	34r	42r	D	–	Mariae natus	–
S49	24v	32r	G	IV	Mariae filius	Idem (De BVM)
S90	35r	43r	G	–	–	–
S103	30r	37v	F	VIII	–	De confessoribus
S106a	32r	40r	F	–	–	Communne
S108b	38r	46r	F	–	–	–
S119a	21r	28r	F	–	–	Ad placitum
S127a	26v	34v	F	–	Omnes una carminantes, Mariae natus	Ad placitum
S137	28r	36r	E	–	–	Ad placitum
S147	38v	47r	E	–	–	–
S148	30v	39r	E	–	–	De virginibus
S150	22r	29r	E	–	–	Solenne
S158	20r	27r	D	–	–	Angelicum

¹² BOSSE, Detlev: *Untersuchung einstimmiger mittelalterlicher Melodien zum „Gloria in excelsis Deo“*. Regensburg, 1955.

¹³ THANNABAUR, Peter Joseph: *Das einstimmige Sanctus der Roemischen Messe in der Handschriftlichen Ueberlieferungen des 11. bis 16. Jahrhunderts*. Muenchen, 1962.

Than.	Ca I	Ca II	Modus	LU	Trópus	Rubrika v Ca I
S174	33r	41r	D	–	–	Ad placitum
S177	39v	48r	D	XII	–	–
S182	25v	33r	D	–	–	De BVM
S185	19r	26r	D	–	–	Summum
S203	40v	48v	D	II	–	–
S215	37v	45r	E	–	–	–
S223	36v	44v	G	XV	–	–

Tabuľka 5: Spevy Agnus Dei v Ca I a II

Sch. ¹⁴	Ca I	Ca II	Modus	LU	Trópus	Rubrika v Ca I
A34	24v	32r	F	XVII	–	De BVM
A34a	36r	44r	F	XVII (variant)	–	–
A37a	23v	31r	F	–	–	Ad placitum
A42	29v	37v	E	–	–	De martyribus
A56	34v	42v	D	–	–	–
A109	35v	43v	G	–	–	–
A120	30v	38v	F	–	–	De confessoribus
A124a	32v	40v	F	–	–	Commune
A126b	38v	46v	F	–	–	–
A136	25r	32v	tp2↑F	IV	–	Idem (De BVM)
A141	21v	29r	F	–	–	Ad placitum
A160	27v	35v	F	–	–	Ad placitum
A176	39r	47v	E	–	–	–
A177	31v	39v	E	–	–	De virginibus
A179	22v	30r	E	–	–	Solenne
A182	28v	36v	E	–	–	Ad placitum
A190	20v	27v	D	–	–	Angelicum
A202	33v	41v	D	–	–	Ad placitum
A209	37r	45r	D	XV	–	–
A210	40r	48r	D	–	–	–
A216	26r	33v	D	–	–	De BVM
A226	19v	26v	D	II	–	Summum
A249b	41r	–	D	–	–	–
A258	37v	45v	E	–	–	–

V Ca I sa nachádza 25 melódii Kyrie, 9 Gloria, 24 Sanctus a rovnaký počet Agnus. Ca II uvádza 28 Kyrie, 13 Gloria, 23 Sanctus a 23 Agnus. Tieto počty boli pôvodne vyššie, pretože v súčasnosti majú kódexy defekty práve v pasáži, kde je ordinárium (Ca I – medzi f 1 a f 2, f 40 a f 41, Ca II – medzi f 6 a f 7, f 48 a f 49).¹⁵

¹⁴ SCHILDBACH, Martin: *Das einstimmige Agnus Dei und seine handschriftliche Überlieferung vom 10. bis 16. Jahrhundert*. [Dizertačná práca.] Erlangen-Nürnberg, 1967.

¹⁵ Uvádzaná foliácia pochádza z neskoršieho obdobia a zohľadňuje súčasný stav kódexov.

V oboch rukopisoch je až na menšie (obsahové alebo liturgické) rozdiely v zásade ten istý repertoár. V Ca I sú tri melódie Kyrie (K96, K149a, K217), ktoré nenájdeme v Ca II, naopak, v Ca II je až šesť melódií Kyrie, ktoré sa nenachádzajú v Ca I (K18, K39, K56, K97, K148?, K217b). V Ca II nájdeme aj o tri melódie Gloria viac ako v Ca I (G12, G24a, G45). Ak ide o spevy Sanctus, repertoár je až na jednu výnimku totožný. V Ca II je o jednu melódiu viac. Ide o melodický variant K29a. Podobne je to pri spevoch Agnus Dei, kde Ca I má jednu melódiu navyše oproti druhému zväzku (A249a). Obidva kódexy teda spolu ponúkajú 31 spevov Kyrie, 12 Gloria, 25 Sanctus a 24 Agnus (Tabuľka 6).

Tabuľka 6: Prehľad počtu spevov omšového ordinária v košickom prameni

Ca I		Ca II		Spolu	
Kyrie	25	Kyrie	28	Kyrie	31
Gloria	9	Gloria	12	Gloria	12
Sanctus	24	Sanctus	23	Sanctus	25
Agnus	24	Agnus	23	Agnus	24

Týmto počtom spevov sa *Košický graduál* pripodobňuje k uhorskému kódexu s názvom *Graduale Francisci de Futhak* (ďalej GrFu – 30 Kyrie, 16 Gloria, 25 Sanctus a Agnus).¹⁶ Iba nižší počet spevov Gloria pripodobňuje tento rukopis k prameňu *Graduale Strigoniense* (ďalej GrStr – 19 Kyrie, 12 Gloria, 12 Sanctus, 10 Agnus).¹⁷

Melódie typické pre uhorské pramene

V košickom prameni sa nachádza niekoľko spevov omšového ordinária, ktoré sú typické pre uhorskú liturgickú tradíciu:

K201. Tento spev je reprezentatčným spevom ostrihomskej tradície, pretože vznikol pravdepodobne v uhorskom prostredí. Nachádza sa v ďalších 11 uhorských kódexoch.¹⁸

S119. Je to ďalší reprezentatčný spev ostrihomskej tradície. Adaptácia je uhorského pôvodu a nachádza sa aj v krakovských rukopisoch z 15. storočia. Ide teda o spev, ktorý je známy tak v Uhorsku (9 rukopisov), ako aj v Poľsku.¹⁹ Spev S119 tvorí dvojicu s A141. Poľské rukopisy však uvádzajú iba Sanctus. V oboch prípadoch ide o adaptáciu melódie rezponzória *Jacet granum* určeného na sviatok sv. Tomáša Becketa.²⁰

A141. Takisto reprezentatčný spev, nachádzajúci sa v ďalších siedmich uhorských rukopisoch.²¹

¹⁶ Cit. podľa: SZENDREI, Ref. 9, s. 170.

¹⁷ Cit. podľa: SZENDREI, Ref. 9, s. 170.

¹⁸ KISS, Gábor – CZAGÁNY, Zsuzsa – KLUGSEDER, Robert (eds.): *Monumenta Monodica Medii Aevi – Subsidia, VI. : Ordinariums-Gesänge in Mitteleuropa Repertoire-Übersicht und Melodienkatalog*. Kassel; Basel; London; New York; Prag : Bärenreiter, 2009, s. 93-94.

¹⁹ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 95.

²⁰ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 239.

²¹ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 96.

Melodické varianty typické pre uhorskú tradíciu

Takýchto spevov, ktoré sú variantmi melódií všeobecne známych v Európe, je v graduáli z Košíc viac, avšak niektoré sú prítomné jedine v tomto prameni a nevieme ich preto identifikovať s uhorskou tradíciou, skôr s jednou jej regionálnou obmenou.

A179a. Variant melódie prítomný v ďalších desiatich uhorských prameňoch.²²

A249b. Variant prítomný v trinástich uhorských kódexoch, medzi iným aj v Ca I, je odvodený od melódie nemeckého pôvodu, ktorú v katalógu Martina Schildbacha možno nájsť pod č. 249. V základnej podobe je prítomná aj v jednom uhorskom a jednom poľskom prameni.²³ V Ca I a v ďalších štyroch uhorských rukopisoch (*Graduale cuiusdam eccl. superioris* – ďalej GrSup, GrFu, *Graduale Wladislai* – ďalej GrWl, *Graduale ecclesiae Brasoviensis* – ďalej GrBr) tvorí dvojicu s S203, čo nie je zvykom v ostrihomskej tradícii, kde sa spája so Sanctus č. 185 (tak je to v centrálnych prameňoch). Totiž spojenie S203 – A226, ako aj samotná melódia A226 (Vat. II) sú v tejto tradícii neznáme.²⁴

Na spoľahlivé určenie liturgickej tradície je dôležité všimnúť si aj absenciu istých spevov. V Ca napríklad nie je prítomný spev A198, ktorý chýba aj v ostatných uhorských prameňoch. V Ca nie sú ani spevy typické pre uhorsko-české vzťahy.²⁵

Rubriky a dvojice spevov

Pre uhorskú tradíciu sú taktiež typické rubriky s informáciami o liturgickom určení jednotlivých dvojíc spevov. Napríklad K16 – G10.1 sa v uhorských rukopisoch uvádza s rubrikou *De apostolis*. V Ca I sa však K16 spája s G19 a s rubrikou *De martyribus*, ako to bolo rozšírené skoro v celej Európe, a hlavne v Krakove.

Podobne je to v prípade dvojice spevov K18 – G11, typickej pre uhorské kódexy. V Ca II sa spája K18 s G24a.

Pri K95 v Ca nie je žiadna rubrika, kým v centrálnych uhorských prameňoch sa uvádza *Capolna*. Takisto pri K97 chýba typická rubrika *Minus Capolna*.

K144 sa v Ca, tak ako skoro v celej Európe, uvádza s rubrikou *Feriale*, a nie ako v centrálnych uhorských kódexoch *Dominicale*.

Dvojica S103 – A120 sa v uhorskej tradícii používala na sviatky apoštolov, avšak v Ca sú tieto spevy určené na sviatky vyznávačov.

V Ca chýbajú aj zvláštne rubriky *Rosomberg*, *Rosomberg maior* pri dvojici spevov S150 – A179. Nachádza sa tu iba rubrika *Solenne*.

Spev S177 v Ca netvorí dvojicu s A205, ale s A210 a nesprevádza ich rubrika *Ad humiliavit*, ako je to v centrálnych uhorských rukopisoch.

²² KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 97.

²³ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 251.

²⁴ Nachádza sa iba v dvoch kódexoch z periferie (Ca, GrWl). KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 83.

²⁵ G. Kiss uvádza tieto spevy: S135-A165.1, A11, A43, A137. KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 87.

Netradičná dvojica v uhorských prameňoch S185 – A226 sa v Ca spája s rubrikou *Summum*.²⁶

Melódie neznáme v centrálnej uhorskej tradícii

K108b. Je to variant Kyríe č. 107 – spevu, ktorý sa vyskytuje v poľských rukopisoch z Gniezna, Krakova a Sandomierza (Príklad 1). Melódia v Ca má však jedinečný charakter, preto je označená ako K108b.²⁷

Príklad 1: Porovnanie spevov Kyríe 107 a 108b

K107
Ky - ri - e ley - son. Chris - te ley - son

K108b
Ky - ri - e ley - son. Chris - te ley - son

K107
Ky - ri - e ley - son. Ky - ri - e. ley - son.

K108b
Ky - ri - e ley - son. Ky - ri - e. ley - son.

Ďalšie tri spevy z Ca sú takisto súčasťou poľskej liturgickej tradície (rukopisy z Krakova a Vroclavu), avšak dva z nich sú v poľských prameňoch (z Krakova) označené ako *Ungaricum* – K131 a S127. Ozdobná verzia K131a v Ca poukazuje na príbuznosť s krakovskou podobou tohto spevu (Príklad 2).

Príklad 2: Porovnanie spevov Kyríe 131 a 131a

K131
Ky-ri-e ley - son. Chris - te ley - son. Ky-ri-e ley - son.

K131a
Ky-ri-e ley - son. Chris - te ley - son. Ky-ri-e ley - son.

Poľské príbuzenstvá prezrádza aj Sanctus č. 127a, ktoré je variantom spevu uvedeného v katalógu Petra Josepha Thannabaura pod č. 127 (Príklad 3). Jerzy Pikulik našiel tento spev s trópmi *Omnes una carminantes* a *Benedictus Mariae natus* v deviatich

²⁶ Porov. KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 97-98.

²⁷ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 94.

poľských rukopisoch, pričom najstaršie z nich sú z 15. storočia.²⁸ Uvedený trópús sa nachádza aj v AH 47:381, s. 368. Podľa autorov tohto monumentálneho diela trópús možno nájsť v nemeckých a českých prameňoch.

Príklad 3: Spev Sanctus 127 s trópom *Omnes una carminantes*

S127

San - ctus, San - ctus, San - ctus

Do-mi-nus De-us Sa - ba - oth. Ple-ni sunt cae-li et ter-ra glo-ri - a

sac-ro sanc-ta sem-per tu - a om-nes u-na car-mi-nan-tes sal-va Chri-ste

te lau-dan-tes, nunc ho-san-na no-bis man-na Je-su pres-ta-tis sac-ra-ta per haec

fes-ta in ex-cel - sis. Be-ne-dic-tus Ma-ri-ae na-tus pa-tri gra-tus, qui ve-nit in

no-mi-ne Do-mi-ni. O dul-ce-do ca-ri-ta-tis Je-su ver-bum sum-mi pa-

tris nunc ho-san-na pro-cla-man-tes la-be-nan-tes e-mon-dan-tes tan-dem sal-va

in ex - cel - sis.

Agnus 160 patrí k spevom, ktoré sú rovnako známe v poľských i českých rukopisoch. Pikulik uvádza sedem poľských prameňov s týmto spevom a ďalších šesť, ktoré sú obohatené trópom *Miserere Deus vere*. Z uhorských ho poznajú iba dva GrFu a Ca, kde sa však trópús nenachádza. Najstarší kódex, ktorý daný spev uvádza, je graduál z Augsburgu z prelomu 14. a 15. storočia (Plock, Bibliotheka Seminaryjna, ms. b.s.).²⁹

K132 sa v Ca spája s G5 a oba spevy sú pravdepodobne určené na sviatky Panny Márie, podobne ako je to v českých a poľských rukopisoch.³⁰

²⁸ PIKULIK, Ref. 10, s. 231.

²⁹ PIKULIK, Ref. 10, s. 259.

³⁰ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 37-38.

K149a – tento variant melódie (K149), inak známej a rozšírenej v celom stredo-európskom priestore (okrem centrálnych uhorských prameňov), podľa Gábor Kissa uvádza iba Ca I.³¹

K212a – je variantom melódie (K212) rozšírenej hlavne v Čechách. Daný variant sa nachádza iba v Ca.³² Melódia K212, ktorá sa stala predlohou pre vznik variantu, je adaptáciou antifóny *Bethlehem non est minima*, ktorá bola súčasťou stredovekého modlitbového officia na prvú adventnú nedeľu počas prímý.³³

G45 – je spev rozšírený hlavne v českých a čiastočne aj v poľských prameňoch. Z uhorských ho uvádza iba druhý diel prezentovaného graduálu.

Dvojica spevov **S90** – **A109** je známejšia v poľských rukopisoch, pretože ju uvádzajú v šiestich prípadoch. Najstarší je z prelomu 14. a 15. storočia. Z uhorských ju uvádzajú dva mladšie – GrFu a Ca.

S108b – variant melódie K107, známej v poľských rukopisoch z Gniezna, Krakova a Sandomierza. V tejto podobe sa však vyskytuje iba v Ca. Spev S108b tvorí v prezentovanom prameni dvojicu s **A126b**, variantom známym iba z Ca. Iný variant tejto melódie (126a) možno nájsť v poľských prameňoch z Gniezna (1), Krakova (2) a Sandomierza (1) a v českých prameňoch.³⁴

Príklad 4: Porovnanie spevov Agnus Dei 126, 126a z krakovských prameňov a 126b (dve verzie) z Ca

A126
Ag - nus De - i qui to - lis pe - ca - ta mun - di mi - se - re - re no - bis.

A126a
Ag - nus De - i qui to - lis pe - ca - ta mun - di mi - se - re - re no - bis.

A126b
Ag - nus De - i qui to - lis pe - ca - ta mun - di mi - se - re - re no - bis.

A126b
Ag - nus De - i qui to - lis pe - ca - ta mun - di mi - se - re - re no - bis.

A126
Do - na no - bis pa - cem.

A126a
Do - na no - bis pa - cem.

³¹ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 96.

³² KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 96.

³³ DOBSZAY, László – SZENDREI, Janka (eds.): *Monumenta Monodica Medii Aevi. Vol. V. Antiphonen im 1.-8. Modus II.* Kassel; Basel; London; New York; Prag : Bärenreiter, 1999, s. 620, č. 4218, ISBN 978-3761-814-833.

³⁴ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 236.

S137 a A182 – je dvojica spevov, ktoré sa neobjavujú v iných uhorských kódexoch. Kým *Sanctus* bolo rozšírené hlavne v Čechách³⁵ a v Poľsku sa vyskytovalo iba sporadicky,³⁶ *Agnus* bolo zriedkavé aj v Čechách. Je zaujímavé, že spojenie týchto spevov do dvojice je prítomné v dvoch poľských prameňoch z pohraničných regiónov (z Tarnova a Cieszyna).³⁷

S147 a A176 sú spevy rozšírené v stredoeurópskom priestore vrátane periférnych oblastí Uhorska.³⁸ Ostrihomský liturgický úzus ich nepoznal.

K7 – Táto melódia bola podľa katalógu Margaréty Melnickej známa vo francúzskych, talianskych, nemeckých, ale aj českých a poľských prameňoch, avšak v reprezentačných uhorských sa vyskytovala iba zriedkavo (*Rituale Paulinorum* – ďalej Rit-Paul, *Missale Paulinorum* – ďalej Göttw 234, GrFu). Nachádza sa však v rukopisoch z uhorskej periférie (*Graduale Zagrabiense* – ďalej GrZagr, Ca).³⁹

K68 (= Vat. XIV) – Uvedená melódia bola podľa katalógu Melnickej známa vo francúzskych, talianskych, nemeckých, ale aj českých a poľských prameňoch, avšak v reprezentačných uhorských sa nevyskytovala. Nachádza sa však v rukopisoch z uhorskej periférie (GrZagr, GrSup, GrWl, Ca).⁴⁰

K151 (= Vat. XVIII) – Táto melódia bola podľa katalógu Melnickej známa v západných, ale aj českých a poľských prameňoch, avšak v reprezentačných uhorských sa nevyskytovala. Nachádza sa skôr v rukopisoch z uhorskej periférie (GrSup, GrWl, GrBr, Ca).⁴¹

G43 – Spev sa vyskytuje v rukopisoch z periférnych uhorských regiónov (GrZagr, GrSup, GrWl, GrBr, Ca).⁴²

A226 (= Vat. II) – sa neobjavuje v centrálnych ostrihomských prameňoch (iba v GrWl a Ca). Ide o archaický spev, ktorý sa v nemeckom prostredí spájal so *Sanctus* č. 203. V Ca a GrWl však tvorí dvojicu so *Sanctus* č. 185, čo je variant S203. Táto dvojica S185 – A226 veľmi často vystupuje v poľských kódexoch (krakovských, gnieznských a vrocavských) a objavuje sa aj v pražských.⁴³

Spevy známe zároveň v uhorskej i v poľskej tradícii

S39 sa podľa Kissa nachádza v šiestich uhorských a podľa Pikulika v sedemnástich poľských prameňoch, pričom v dvoch z nich je označené rubrikou *Ungaricum*. Najstarší uhorský rukopis je z roku 1463 (GrFu) a najstarší poľský z obdobia okolo roku 1460.⁴⁴

To isté platí pre **Agnus** č. 56, ktoré tvorí dvojicu s **S39** a tiež patrí k spevom, ktoré sú spoločné pre uhorskú i poľskú liturgickú tradíciu.

³⁵ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 213.

³⁶ PIKULIK, Ref. 10, s. 239.

³⁷ PIKULIK, Ref. 10, s. 239 a 265 melódia č. 44.

³⁸ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 214-215, 242.

³⁹ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 53.

⁴⁰ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 53.

⁴¹ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 53.

⁴² KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 53 – 54.

⁴³ Podľa databázy, ktorú uvádza G. Kiss. Porov. KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 137-160.

⁴⁴ PIKULIK, Ref. 10, s. 230; KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 201.

Spevy S119 – A141, S127a – A160 a S148 – A177 takisto patria k spoločnej uhorsko-poľskej tradícii.

Dvojica S148 – A177, v Ca určená na sviatky panien, je známa z ôsmich uhorských kódexov, pričom najstarší je GrStr (1500). Pikulik ju našiel v piatich, z ktorých najstarší zápis je zo začiatku 16. storočia.⁴⁵

Spevy známe v stredoeurópskom priestore

Ide o spevy, ktoré vznikli v niektorej zo stredoeurópskych krajín a v tomto priestore sa aj rozšírili (s výnimkou niektorých, ktoré sa dostali napríklad aj do Talianska). Nemeckého pôvodu sú spevy K78, K132, G5, G48, S215. Nemecký pôvod má aj K126, ktoré okrem Ca z uhorských rukopisov uvádzajú iba dva (El, GrBr). Oblúbený bol aj v poľských rukopisoch.

Český pôvod má S185. Ide o variant spevu Sanctus č. 203 (Vat. II), ktorý sa tiež nachádza v Ca. Thannabaur obidva spevy umiestnil vo svojom katalógu s rôznymi číslami, nevidiac ich podobnosť. S185 vzniklo pravdepodobne v Prahe a rýchlo sa dostalo do nemeckých, uhorských a poľských kódexov.

Francúzske, talianske, cisterské vplyvy prezrádza K95 (Vat. VIII). Bolo oblúbené v uhorských rukopisoch, tak centrálnych, ako aj regionálnych (GrFu, *Graduale Agriense ex Gyöngyöspata* – ďalej GrPa), avšak skoro neznáme v poľských a českých prameňoch.⁴⁶

Spevy celoeurópskeho repertoáru

V Ca sa nachádza pomerne veľká skupina spevov, ktoré patria k základu európskeho repertoáru spevov ordinária. Ide teda o spevy všeobecne rozšírené. Mnohé z nich sa napokon stali súčasťou Editio Vaticana. Ide o 11 Kyrie, 7 Gloria, 7 Sanctus a 6 Agnus (Tabuľka 7).

Tabuľka 7: Európsky repertoár spevov Kyrie v Ca

Č.	Vat.
K16	XI
K18	IV
K39	I
K48	II
K58a	XII (variant)
K78	V
K95	Sanctus Vat. VIII
K132	Ad libitum VIII
K144	–
K171	IX
K217	XVI

⁴⁵ PIKULIK, Ref. 10, s. 237.

⁴⁶ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 54.

K48 je všeobecne rozšírený spev. V Ca je uvedený trikrát. Raz s trópom *Fons bonitatis*, druhýkrát s mariánskym trópom *Virginitatis amator* a tretíkrát s trópom *Sacerdos sume*. Všetky tri verzie sú známe v uhorských i poľských kódexoch.

Tabuľka 8: Európsky repertoár spevov Gloria, Sanctus a Agnus v Ca

Č.	Vat.
G11	XIV
G12	I
G19	II
G23	IX
G24	Ad libitum I
G43	XV
G56	IV

Č.	Vat.
S29	IX
S32	XVII
S49	IV
S103	VIII
S177	XII
S203	II
S223	XV

Č.	Vat.
A34	XVII
A120	–
A136	IV
A209	XV
A210	–
A226	II

Modálna štruktúra spevov

Už autori prvých katalógov spevov omšového ordinária si všimli, že využívanie jednotlivých modov pri kompozícii týchto spevov závisí od regionálnych a časových faktorov. Kým modus *D* sa využíval rovnomerne v celej stredovekej Európe, modus *G* preferovali v Taliansku a mody *E* a *F* v Nemecku a v stredoeurópskych krajinách. Tieto modálne preferencie sú viditeľné pri zohľadnení celého repertoáru (Tabuľka 9).

Tabuľka 9: Modálne riešenia všetkých spevov omšového ordinária v Ca

Modus	Spevy	Počet
D	K16, K18, K171, K68, K201, K217, K217a, K217b, G19, S39, S158, S174, S177, S182, S185, S203, A56, A190, A202, A209, A210, A216, A226, A249b,	24
E	K7, K12, K48, K144, K148, K149, K149a, K151, K212a, G11, G43, G45, G48, G56, S36, S137, S147, S148, S150, S215, A42, A176, A177, A179, A182, A258	26
F	K56, K96, K97, K107, K108, K111, K126, K131a, K132, G5, G37, S19a, S29a, S32, S103, S106a, S108b, S119a, S127a, A34, A34a, A37a, A120, A124, A126b, A136, A141, A160	29
G	K39, K58a, K78, G12, G21, G23, G24a, S49, S90, S223, A109	11

Markantnejšie sú však vtedy, keď porovnáme pomer využívaných modov v rámci regionálnych spevov. Spevy v mode G tu ani nevystupujú, naopak, modus E sa ukazuje ako veľmi obľúbený (Tabuľka 10).

Tabuľka 10: Modálne riešenia regionálnych spevov omšového ordinária v Ca

Modus	Spevy	Počet
D	S39, S158, S174, S182, S185, S203	6
E	K148, K149, G45, G48, S36, S137, S147, S148, S150, S215,	10
F	K97, K107, K108, K111, K126, G5, G37	7

Charles M. Atkinson a Gábor Kiss nazývajú tieto melódie pojmom „piesňová E-melodika“ (*liedhafte E-Melodik*).⁴⁷ Pre tieto spevy je typická spevná melodika s terciovými postupmi, veľkými skokmi a opakujúcimi sa ustálenými melodickými formulami (napríklad na začiatku motív *efed*), z ktorých je postavená celá skupina neskorostredovekých spevov (Príklad 5). G. Kiss v rámci tejto veľkej skupiny vymedzuje ešte dve podskupiny. Do prvej umiestňuje spevy, ktoré majú zjavné spoločné prvky, do druhej spevy, kde sú podobnosti menej nápadné, avšak konštatuje, že hranica medzi tými skupinami nie je vždy zrejma a jednoznačná. Tento typ melodiky vznikol

⁴⁷ ATKINSON, Charles Mercer: *Agnus Dei*. In: BLUME, Friedrich – FINSCHER, Ludwig (eds.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* : Sachteil. Vol. 1. Kassel Basel; New York; Prag, 1994, s. 272; KISS, Gábor: *The 'liedhafte E-Melodik'*. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungariae*. [online], roč. 40, 1999, č. 4, s. 315-324. [cit. 13. 11. 2021]. Dostupné na internete: www.jstor.org/stable/902501.

v 13. storočí v juhonemeckom a českom prostredí, odkiaľ sa rozšíril do celej strednej Európy.⁴⁸

Príklad 5: Piesňová E-melodika v Kyrie 149, Sanctus 150 a Agnus 177 z Ca

K149 Ky - ri - e ley - son. Chris - te ley - son. Ky - ri - e ...

S150 San - ctus. San - ctus. San - ctus Do-mi-nus De - us Sa-ba oth...

A177 Ag - nus De - i qui to - lis pe - ca - ta mun - di mi - se - re - re no - bis

Trópy v spevoch omšového ordinária

Kyrie. Fons bonitatis (K48) (I/1, II/1v). Ide o trópus, ktorý má svoj pôvod v severnom Francúzsku, odkiaľ sa rozšíril do celej Európy a v 12. storočí bol už všeobecne známy. Z uhorských prameňov ho uvádzajú ešte ďalšie dva: GrFu dodatok a GrPa, f. 132v.⁴⁹ V Ca sa nachádza tzv. krátka forma trópu s tromi strofami, ktorá sa všeobecne používala od 14. storočia.⁵⁰ Nadväzujúc na publikáciu Hany Vlhovej-Wörnerovej môžeme túto formu označiť schémou A1 B3 C3, pričom ide o tieto texty: A1 – *Fons bonitatis*, B3 – *Unice Dei Patris genite*, C3 – *Ignis divine*. Takýto výber strof trópu majú aj tri pražské pramene.⁵¹ Oproti publikovanej verzii v Ca je v C3, v. 4 textový variant *decantare* namiesto *proclamare*, čo sa v českých prameňoch nevyskytuje.

Kyrie. Virginitatis amator (K48) (II/26). Ide o kontrafakt spevu *Kyrie. Fons bonitatis*, ktorý obsahujú už severofrancúzske a anglické pramene z 12. storočia. V Ca má krátku formu s jednou strofou pri každej aklamácii: A – *Virginitatis amator*, B2 – *Aye gigas fortis*, C1 – *Qui incarnatus*. Z českých rukopisov takúto formu uvedeného trópu

⁴⁸ KISS – CZAGÁNY – KLUGSEDER, Ref. 18, s. 90.

⁴⁹ SZENDREI, Janka: Tropenbestand der ungarischen Handschriften. In: DOBSZAY, László (ed.): *Cantus Planus, Papers Read at the Third Meeting of the International Musicological Society Study Group, Tihany, Hungary, 19–24 September 1988*. Budapest : Hungarian Academy of Sciences, Institute for Musicology, 1990, s. 317.

⁵⁰ Krátka forma sa líši od pôvodnej – dlhej – v tom, že namiesto troch strof pri každej litániovej aklamácii (Kyrie A1 eleison, Kyrie A2 eleison, Kyrie A3 eleison; Christe B1 eleison, Christe B2 eleison, Christe B3 eleison; Kyrie C1 eleison, Kyrie C2 eleison, Kyrie C3 eleison) je iba jedna strofa trópu, pretože sa už upustilo od trojnásobného spievania každej aklamácie. Porov. VLHOVÁ-WÖRNER, Hana (ed.): *Repertorium troporum Bohemiae medii aevi*. Vol. II. *Tropi ordinarii missae*. Ed. Praha : Bärenreiter, 2006, s. 116, 194.

⁵¹ VLHOVÁ-WÖRNER, Ref. 50, s. 116, 194.

má len jeden.⁵² Textový variant *virili* (B2, v. 12) sa nevyskytuje v českých prameňoch. Trópus obsahujú dva uhorské pramene: GrFu, dodatok a GrPa, f. 132.⁵³

Kyrie. Sacerdos summe (K48) (I/1v). V rukopise je zápis textu bez nôt. Je to kontrafakt melódie *Kyrie. Fons bonitatis*, ktorý bol známy v južnom Nemecku, Taliansku a v Čechách od 14. storočia. V Ca je uvedená krátka forma trópu so štruktúrou A1 – *Sacerdos summe*, B1 – *Hodie... tali specie*, C1 – *Qui tibi novum*. Toto zloženie strof sa nachádza v dvoch českých prameňoch.⁵⁴ Textový variant v B1, v. 4 – 5 – *ut processit sacra de virgine / pro nobis moriens in cruce* – nie je prítomný v českých prameňoch, avšak je známy z uhorského prameňa GrPa.⁵⁵ Okrem toho sa trópus nachádza aj v GrFu, v dodatku.⁵⁶

Kyrie. Magne Deus (K78) (I/1, II/1). Trópus bol rozšírený hlavne v stredoeurópskych krajinách a uvádzajú ho pramene zo 14. – 16. storočia. Podľa publikácie Vlhovej-Wörnerovej môžeme štruktúru trópu vyjadriť schémou A1 – *Magne Deus*, B1 – *Geniteque*, C1 – *Cuius natus*. Takúto stavbu Vlhová-Wörnerová našla v piatich českých prameňoch.⁵⁷ Spev bol populárny aj v Uhorsku, o čom svedčí jeho pomerne častý výskyt v liturgických knihách.⁵⁸

Spiritus et alme (G23) (I/2v, II/8v), mariánsky trópus, ktorý bol od 13. storočia všeobecne rozšírený a známy. Skladá sa zo šiestich interpolácií do dlhého textu hymnu Gloria (A – F). Podľa publikácie Vlhovej-Wörnerovej by sa dala štruktúra trópu v Ca vyjadriť schémou ABCDFE, čo vyjadruje, že dva posledné elementy trópu sú prestavené. Túto štruktúru spolu s ozdobnejšou melódiou má trópus vo väčšine českých prameňov.⁵⁹ Okrem Ca trópus obsahuje ďalších päť uhorských prameňov.⁶⁰ Najstarší z nich – MNStr – ho uvádza v štruktúre ACD FE, teda element B v ňom chýba.

Mariae filius (S29, S49) (I/24, 25, II/31v, 32v). Je to veľmi krátka interpolácia, ktorá má síce v oboch spevoch rovnaký text, ale inú melodickú líniu. Nachádza sa ešte v ďalších troch uhorských prameňoch.⁶¹

Mariae natus (S127a, S39) (I/27, 34, II/42). Je aj v dvoch ďalších uhorských prameňoch.⁶²

Omnes una carminantes (S127a) (I/27, II/34v). Tento trópus sa, keď hovoríme o uhorských prameňoch, nachádza iba v Ca.⁶³ Jeho výskyt je však zdokumentovaný v križiackych prameňoch.⁶⁴

⁵² Je to premonštrátsky graduál z obce Schlägl (Drkolná). Porov. VLHOVÁ-WÖRNER, Ref. 50, s. 151-152.

⁵³ SZENDREI, Ref. 49, s. 317.

⁵⁴ VLHOVÁ-WÖRNER, Ref. 50, s. 147, 250-251.

⁵⁵ AH 47:101, s. 162.

⁵⁶ SZENDREI, Tropenbestand, c.d., s. 317.

⁵⁷ VLHOVÁ-WÖRNER, Ref. 50, s. 128-129, 207.

⁵⁸ Okrem Ca ho J. Szendrei našla v ďalších štyroch prameňoch. SZENDREI, Ref. 49, s. 317.

⁵⁹ VLHOVÁ-WÖRNER, Ref. 50, s. 164-165, 243-245.

⁶⁰ SZENDREI, Ref. 49, s. 317.

⁶¹ SZENDREI, Ref. 49, s. 317.

⁶² SZENDREI, Ref. 49, s. 317.

⁶³ SZENDREI, Ref. 49, s. 317.

⁶⁴ Napr. v Cationale, sign. Ms.Mar.F.406 z Bazyliky Mariackiej v Gdansku.

Záver

Obidva zväzky *Košického graduálu* spolu ponúkajú 92 spevov, ktoré zaraďujeme do kategórie spevov omšového ordinária, z čoho je 31 spevov Kyrie, 12 Gloria, 25 Sanctus a 24 Agnus. Väčšina z nich je uvedená v obidvoch rukopisoch a pochádza zo spoločného európskeho repertoárového dedičstva. Sú tu však aj spevy, ktoré majú regionálny pôvod alebo aspoň regionálny charakter vďaka typickej melodickéj variantnosti. Uhorskú, respektíve spoločnú poľsko-uhorskú tradíciu zastupuje spolu deväť spevov, čo je približne jedna desatina všetkých spevov omšového ordinária. Druhú skupinu regionálnych prvkov tvoria spevy z iných stredoeurópskych tradícií (českej, poľskej, nemeckej), ktorých je spolu dvanásť. V skúmanom graduáli je pomerne veľký počet takých spevov, ktoré sú variantmi melódií všeobecne rozšírených v Európe, avšak sú známe jedine z tohto prameňa.

Z vyššie uvedených skutočností vyplýva, že Kyriale v Ca je síce vystavané na základe ostrihomskej hudobno-liturgickej tradície, avšak so silnými vplyvmi okolitých liturgických centier a ich zvykov, hlavne krakovského a čiastočne iného západného, ktorý sa nám zatiaľ nepodarilo identifikovať. Aj v tejto oblasti výskumy potvrdili, že Ca patrí k skupine regionálnych kódexov, ktoré majú vo vzťahu k hlavnej ostrihomskej liturgicko-hudobnej tradícii skôr periférny charakter. Ide však o isté obohatenie danej uhorskej tradície, vďaka čomu má *Košický graduál* jedinečný a neopakovateľný charakter, a tým aj veľkú historickú a umeleckú hodnotu.

Štúdia je súčasťou riešenia projektov: VEGA 2/0006/21 „Transregionálne vzťahy prameňov duchovnej a svetskej hudby z územia Slovenska v 12. – 17. storočí“ a APVV-19-0043 „CANTUS PLANUS na Slovensku: lokálne prvky – transregionálne vzťahy“.

Skratky použitých porovnávacích prameňov:

- Ca I Graduale Cassoviense Vol. I. saec. XVI/in. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, sign. Clmae 172a.
- Ca II Graduale Cassoviense Vol. II. saec. XVI/in. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, sign. Clmae 172b. El – Codex Eligius 1432. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, sign. Clmae 377.
- GrBr Graduale ecclesiae Brassoviensis saec. XVI/in, Sibiu, Muzeul Brukenthal, sign. Ms. 759. Prístupné na internete v Hungarian Chant Database: <http://gradualia.eu/source/1344>.
- GrSup Graduale cuiusdam ecclesiae Hungariae superioris saec. XIV, Alba Iulia, Bibliotheca Batthyanyana, sign. R. I. 96; Szendrei C-49.
- GrFu Graduale Francisci de Futhak, 1463. Istanbul, Topkap Seray, sign. 2429; Szendrei C-45.
- GrPa Graduale Agriense? ex Gyöngyöspata saec. XVI/med, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, sign. Fol. Lat. 3522; Szendrei C-102.
- GrStr Graduale Strigoniense alebo Bakócz Gradual. 14./15. storočie. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár (Ostrihom, Katedrálna knižnica), sign. MSS I.1. Vydanie: SZENDREI, J. – SAS, A. – FERENCZI, I. (ed.): *Musicalia Danubiana* 12. Vol. * a **. Budapest : Magyar tudományos akadémia, Zenetudományi intézet, 1993. ISBN 963 7074 26 0, 963 7074 27 9.
- GrWl Graduale Wladislai II. saec. XVI/in, Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, sign. Mss. I. 3.
- GrZagr Záhrebský graduál. 14. – 15. storočie. Záhreb, Archiv Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, sign. III d 182.
- MNStr Missale Notatum Strigoniense. Pred 1314. Bratislava, Archív mesta Bratislava, sign. EC Lad. 3. a EL 18. Vydanie: SZENDREI, J. – RYBARIČ, R. (ed.): *Musicalia Danubiana* 1. Budapest : Magyar tudományos akadémia, Zenetudományi intézet, 1982. ISBN 963-01-41426.

Použitá literatúra:

- ATKINSON, Charles Mercer: *Agnus Dei*. In: BLUME, Friedrich – FINSCHER, Ludwig (eds.): *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* : Sachteil. Zv. 1. Kassel; Basel; New York; Prag, 1994, s. 272.
- BALOGH, Jolán: Varadinum, Várad vára. In: *Művészettörténeti Füzetek 13/2*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1982. ISBN 963-05-2900-9.
- BERKOVITS, Ilona: A Kassai-graduale és a XVI. századi kassai festészet. In: *Emlékkönyv Gerevich Tibor születésének 60. Évfordulójára*. Budapest, 1942, s. 68-88;
- BOSSE, Detlev: *Untersuchung einstimmiger mittelalterlicher Melodien zum „Gloria in excelsis Deo“*. [Dizertačná práca.] Regensburg, 1955.
- DOBSZAY, László – SZENDREI, Janka (eds.): *Monumenta Monodica Medii Aevi. Vol. V. Antiphonen im 1.-8. Modus II*. Kassel; Basel; London; New York; Prag : Bärenreiter, 1999. ISBN 978-3761-814-833.
- GÜNTHEROVÁ, Alžbeta – MIŠIANIK, Ján: *Stredoveká knižná malba na Slovensku*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1961, 197 s.
- HOFMANN, Edit: A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratái. In: *Magyar Könyvszemle*, 1927, č. 34, zošit 1-2, s. 1-43.
- KISS, Gábor – CZAGÁNY, Zsuzsa – KLUGSEDER, Robert (eds.): *Monumenta Monodica Medii Aevi – Subsidia, VI. : Ordinarius-Gesänge in Mitteleuropa Repertoire-Übersicht und Melodienkatalog*. Kassel; Basel; London; New York; Prag : Bärenreiter, 2009, 277 s. ISBN 978-3761-822-180.
- KISS, Gábor: A true 'Central European' manuscript: the Graduale Cassoviense from 1518. In: ADAMKO, Rastislav (ed.): *Musica Mediaeva Liturgica II. : Zborník príspevkov z muzikologickej konferencie*. Ružomberok : Verbum, 2016, s. 77-89. ISBN 978-80-561-0356-2.
- KISS, Gábor: The 'liedhafte E-Melodik'. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungariae*. [online] 1999, č. 40, zošit 4, s. 315-324. [cit. 13. 11. 2021.] Dostupné na internete: www.jstor.org/stable/902501.
- LANDWEHR-MELNICKI, Margaretha: *Das einstimmige Kyrie des lateinischen Mittelalters*. [Dizertačná práca.] Regensburg, 1955.
- PIKULIK, Jerzy: Indeks śpiewów Ordinarium missae w graduałach polskich do 1600 r. In: *Muzyka religijna w Polsce*. Zv. 2. Warszawa, 1978, s. 139-271. b. ISBN.
- SCHILDBACH, Martin: *Das einstimmige Agnus Dei und seine handschriftliche Überlieferung vom 10. bis 16. Jahrhundert*. [Dizertačná práca.] Erlangen-Nürnberg, 1967.
- SZENDREI, Janka: *Graduale Strigoniense I. : Musicalia Danubiana Vol. 12**. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Zenetudomány Intézet, 1993, 220 s. ISBN 963-7074-26-0.
- SZENDREI, Janka: Tropenbestand der ungarischen Handschriften. In: DOBSZAY, László (ed.): *Cantus Planus, Papers read at the Third Meeting of the International Musicological Society Study Group, Tihany, Hungary, 19-24 September 1988*. Budapest : Hungarian Academy of Sciences, Institute for Musicology, 1990, s. 297-325. ISBN 963-7516-56-5.
- THANNABAUR, Peter Joseph: *Das einstimmige Sanctus der Roemischen Messe in der Handschriftlichen Ueberlieferungen des 11. bis 16. Jahrhunderts*. [Dizertačná práca.] Muenchen, 1962.
- VESELOVSKÁ, Eva: *Catalogus fragmentorum cum notis musicis medii aevi e civitatibus Modra et Sanctus Georgius I*. Bratislava : Institut für Musikwissenschaft der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 2008, 202 s. ISBN 987-80-89135-22-6.
- VLHOVÁ-WÖRNER, Hana (ed.): *Repertorium troporum Bohemiae medii aevi. Vol. II. Tropi ordinarii missae*. Ed.. Praha : Bärenreiter, 2006, 272 s. ISMN M-2601-0331-3.
- ZUBKO, Peter: *Kult Svätej Krvi v Košiciach : Rozprávanie o stratených stredovekých relikviách*. Košice : Viliam Ščiavnický, 2012, 127 s. ISBN 978-80-971061-1-9.

Summary

CHANTS FROM THE ORDINARY OF THE MASS IN THE GRADUALE CASSOVIENSE MANUSCRIPTS

The two volumes of the Košice Gradual together offer 92 chants which we consign to the category of chants of the Mass Ordinary. Of these there are 31 chants of the Kyrie, 12 of the Gloria, 25 of the Sanctus and 24 of the Agnus. Most of them are featured in both manuscripts and derive from a common European repertorial heritage. There are also, however, chants that have a regional origin or at least a regional character, thanks to a typical melodic variation. In total nine chants, representing roughly one-tenth of all chants from the Mass Ordinary, represent a Hungarian or Polish-Hungarian tradition. A second group of regional elements, twelve in total, comprises chants from other Central European traditions (Czech, Polish, German). The Košice Gradual contains a relatively large number of chants which are variants of melodies generally known in Europe but are themselves known only from this single source.

From the above-mentioned facts, it follows that while the Kyriale in Ca is constructed on the basis of the Estergom musico-liturgical tradition, it is nonetheless strongly influenced by surrounding liturgical centres and their customs: principally by Krakow, and partially from another western centre which hitherto we have not managed to identify. Research in this field has also confirmed that Ca is one of a group of regional codices which have rather a peripheral character in relation to the main Estergom liturgico-musical tradition. This involves, however, a certain enrichment of the given Hungarian tradition, thanks to which the Košice Gradual has a unique and inimitable character and is of major historical and artistic value.